

T. Mastnak u članku »Put na vlast« (374.—399.) opisuje postupno organiziranje i jačanje snaga građanskog društva u Sloveniji od punk-pokreta sredinom 70-ih godina preko novih društvenih pokreta 80-ih godina do višepartijskih izbora 1990. Autor razmatra sukob pojedinih snaga građanskog društva s boljševističkim državnim aparatom i polarizaciju unutar društva, uz zaključak da je Demos, nova vladajuća koalicija, pokazao autoritarne tendencije reduciranja političkog pluralizma u želji da se prikaže jedinim legitimnim predstavnikom slovenske nacije. O autoritarnim tendencijama u Hrvatskoj moglo bi se mnogo više reći, jer se dominantna stranka uspjela organizirati (i) kao masovan nacionalan pokret, što ima još teže posljedice za društveni pluralizam od zemalja u kojima takav pokret ne postoji (npr., u Sloveniji). Dominantna politička snaga u Hrvatskoj ne prikazuje se samo kao jedini predstavnik nacije, već se identificira s nacijom, na što joj ukazuje i ime. Općenacionalni pokret nije novost u modernoj povijesti hrvatskog nacionalizma (Hrvatska seljačka stranka u prvoj Jugoslaviji), ali je novost njegovo državno-političko institucionaliziranje.

Tomislav Markus

PETAR M. KAČAVENDA, *Nemci u Jugoslaviji 1918—1945.*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1991., 171 str.

U okviru biblioteke Studije i monografije, Institut za savremenu istoriju u Beogradu, objavio je 1991. godine (naklada 1000 primjeraka) knjigu dr. Petra M. Kačavende (znanstvenog savjetnika i direktora Instituta) *Nemci u Jugoslaviji 1918—1945.* U financiranju i izdavanju ove monografije sudjelovali su Republički fond za nauku Srbije i fondacija Doron iz Tel Aviva.

Povijest Nijemaca (njemačkih narodnosnih skupina) na europskom jugoistoku, i u bivšoj Jugoslaviji, predmet je mnogih napisa povjesničara i publicista, napose njemačkih. Postoji čitav niz publikacija različitih po zamisli i vrijednosti. Većina radova obuhvaća i obrađuje samo određeno vremensko razdoblje ili se ograničava na uža područja. Činjenica je da do danas nema cjelovita, iscrpnog prikaza povijesti južnoslavenskih Nijemaca. Pred historiografijom su mnoga otvorena pitanja.

U južnoslavenskim (slovenska, hrvatska, vojvođanska, srpska...) historiografijama o povijesti Nijemaca u Jugoslaviji objavljeno je relativno malo. Osim Dušana Bibera, Josipa Mirnića, Zdravka Krnića, Zvonka Lucića i Slavice Hrečkovski, teško je naći autora koji se temeljitije bavio ovom temom. Kačavenda, koliko je znano, nije do sada obrađivao problematiku nijemstva na jugoistoku Europe.

Knjiga *Nemci u Jugoslaviji 1918—1945.* koncipirana je u dva dijela. U prvom dijelu (7.—69.) autor pokušava prikazati život i djelovanje Nijemaca na južnoslavenskim prostorima od doseljavanja u 18. stoljeću, do njihove evakuacije (egzodusa) potkraj drugoga svjetskog rata. Drugi dio knjige (73.—163.) dodatak je prvome (povijesnom pregledu) i sadržava 36 dokumenata i izvora, različitih po svojoj vrijednosti i značenju.

Nakon autorova kratkog predgovora (5.—6.) o važnosti i zanimljivosti teme, slijedi uvod prvoga dijela knjige (7.—27.). Naslovi pojedinih poglavlja (navo-

dimo ih u originalu, na srpskom jeziku) »Naseljavanje Nemaca« (7.—12.), »Položaj Nemaca u Jugoslaviji od 1918. do 1941.« (12.—17.), »Razvitak nacističkog pokreta među Nemcima u Jugoslaviji« (17.—25.), »Aktivnost folksdojčera u aprilskom ratu 1941.« (25.—27.), konkretno govore i o sadržaju, odnosno Kačavendinim interpretacijama povijesti Nijemaca na južnoslavenskim prostorima i u Jugoslaviji do 1941. godine. U drugom dijelu uvodnog (povijesnog) pregleda, autor je veću pažnju posvetio Banatu: »Nemci u Banatu«, (29.—48.) s poglavljima »Okupacioni sistem u Banatu« (29.—34.), »Zločini nad Jevrejima i pljačka njihove imovine« (34.—39.), »Pljačka imovine Jevreja« (39.—40.), »Potožaj ostalih naroda u Banatu za vreme okupacije« (40.—43.), »Oružane formacije folksdojčera i borba protiv Narodnooslobodilačkog pokreta« (43.—48.). Nešto manje zauzimaju »Nemci u Nezavisnoj državi hrvatskoj« (48.—50.), »Vojne jedinice folksdojčera« (50.—54.), »Nemci Bačke i Treći rajh« (54.—56.), »Materijalni doprinos nemačke nacionalne grupe vođenju rata« (56.—61.) i »Evakuacija Nemaca iz Jugoslavije« (61.—65.).

Zaključak (67.—69.) prvoga dijela, kao i knjige u cjelini, prepun pretjeranih uopćavanja i nepoznavanja temeljnih problema teme kojom se bavio, autor završava konstatacijom: »Povezujući svoju sudbinu sa sudbinom Trećeg Reicha, Nijemci iz Jugoslavije su dobrovoljno, organizirano, napustili teritorij na kojem su namjeravali vladati uživajući plodove nacističke pobjede. (...) Preostali dio 'folksdojčera' koji se nisu uspjeli evakuirati, naročito iz Banata, bili su smješteni u sabirna središta, odakle su po završetku rata iseljeni u Njemačku.«

Ovakvi naglasci pojačavaju se drugim dijelom knjige (prilozi), svodeći Kačavendino viđenje povijesti Nijemaca u Jugoslaviji na »pokušaj Nijemaca da u Podunavlju osiguraju trajnu vladavinu na nacističkim principima«.

Po Kačavendi bit svega, odabrani su (usuđujemo se tvrditi selektivno) dokumenti koji »svojim sadržajem slikovito pokazuju vezanost njemačke nacionalne manjine za Treći Reich i njen doprinos realizaciji njihovih ratnih ciljeva, kao i zločine koje su učinili nad susjedima i sugrađanima« (6.). Primjere: (3) »Zapovest vođe nemačke nacionalne grupe u Jugoslaviji, Dr Sep Janka, Novi Sad, 13. avgusta 1940.«, (6) »Proglas Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije nemačkoj nacionalnoj grupi, 30. mart 1941.«, (13) »Dojčes folksblat o dolasku Himlera u Indiju, 13. maj 1941.«, (16) »Mesečni izvještaj Lichtenbergera, Zagreb, 30. avgust 1941.«, (18) »Dekret o pravnom položaju vođe nemačke narodne grupe u NDH, Zagreb, 30. oktobar 1941.«, (24) »Izveštaj šefa štaba divizije 'Princ Eugen', 16. jun 1942.«, (35) »Spisak folksdojčera koji su se istakli u progonima i mučenjima Jevreja u Osijeku (spisak je sastavljen posle rata)«, (36) »Referat Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Srbiji. O folksdojčerima u Srbiji u toku okupacije...«.

Osim priloga (»Ovi dokumenti uzeti su iz 'Zbirke dokumenata' koja je nastala u Institutu za savremenu istoriju, radom njegovih i vanjskih suradnika...«), knjiga sadrži sažetak na njemačkom jeziku (165.), kazalo osobnih imena (167.—169.), te kratice (171.) i kazalo sadržaja.

Na ovoliko malo prostora, nije moguće samo i pobrojati probleme i pitanja koja su nezaobilazna za objektivnije poznavanje povijesti nijemstva na južnoslavenskim prostorima, posebice ako je naslov teme »Nijemci u Jugoslaviji 1918.—1945.«.

Uz naglašene dnevno-političke interpretacije i izrazite antinijemačke stavove (»... Kulturbund je u Jugoslaviji bio orijentiran na neposredno stvaranje 'njemačke podunavske države', pa je time bila motivirana cjelokupna njegova aktivnost. Ovakav odnos dobro je došao onima koji su pokušavali — i sada pokušavaju — opravdati Treći Reich i posebno 'folksdojčere' poslije dru-

gog svjetskog rata») (68.), Kačavendi se s pravom može prigovoriti vrlo površno poznavanje ne samo njemačkih izvora i literature nego i jugoslavenskih. Iako se, uglavnom bavio Nijemcima u Banatu, ne koristi se — ili su mu nepoznati, odnosno »nepotrebni« — brojnim izvorima i literaturom (poredbe radi vidjeti izvore i literaturu u inače solidnoj studiji: Ekkehard Völkl, *Der Westbanat 1941—1944*, München, 1991.). U cjelini gledano, Kačavenda nije pokazao truda ni da kompilira značajnije radove južnoslavenskih autora. Koristi i citira Gaćešu, Jankulova, Bibera, Lucića i neke druge po potrebi, a od njemačkih autora Janka, Annabringa, Wüshta, i to ne njihove najznačajnije radove, nego, mislimo ovdje prvenstveno na njemačku literaturu, one koje je on držao takvima ili su trebali poslužiti autorovoj misli vodilji.

Bilješke su vrlo oskudne, a ponekad zaprepašujuće. Tako se podacima o kolonizaciji Nijemaca tijekom 18. stoljeća koristi iz Elaborata anketne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini (bilj. 3., str. 9.).

Često tvrdi nevjerovatne stvari. Ilustracije radi: »... njih su naseljavali u većim naseljima uza starosjediocne Srbe koji su uspješno obavljali zemljoradničke poslove, a bili su ovladali i raznim zanatima i trgovinom. Takvim naseljavanjem željelo se postići da se njemački kolonisti uz pomoć Srba, osposobe za obavljanje tih poslova« (9.—10.).

Autoru su omiljeni izrazi »poznati iredentist«, »grupa ekstremista«, »klica šovinistički obojene nacionalne svijesti« i slično. Uza sve, često mu nije jasno što je što i tko je tko. Tako, predratni vođa Kulturbunda u Jugoslaviji, u vrijeme rata Volksgruppenführer za Banat i Srbiju Sepp (Josef) Janko, kod Kačavende čas je Sep Janko, čas Janko Sep, pa i Janko Jozef (isto tako i u kazalu osobnih imena). Kačavenda, očito ne zna što je ovdje ime a što prezime. Daleko bi nas odvelo nabranjanje samo i najkrupnijih prigovora ovoj knjizi. S obzirom na količinu i kvalitetu korištenih izvora i literature u obradi teme, kao i Kačavendinih jednodimenzionalnih viđenja problema, ne shvaćamo u potpunosti recenzente: »U izradi ovog teksta autor se potrudio da na osnovi izvorne građe i odgovarajuće literature da čitaocu do sada najkompletniju informaciju o njemačkoj nacionalnoj manjini u Jugoslaviji u razdoblju 1918.—1945. godine« (iz recenzije dr. Nikole Živkovića), ili »Želim da istaknem: da ovaj rukopis može poslužiti kao obrazac i primjer kako se na relativno malom prostoru može na sažet način reći mnogo...« (iz recenzije prof. dr. Đorđa Kneževića).

Na žalost, autor i recenzenti na sažet način rekli su mnogo. Mišljenja smo da je nužan potpuno drugačiji pristup temi.

Vladimir Geiger